

SMIČIKLASOV RAD NA KODEKSU *LIBER* *PRIVILEGIORUM EPISCOPATUS ZAGRABIENSIS*

MAJA TABAK DEMO

Filozofski fakultet

Sveučilišta u Zagrebu

Ivana Lučića 3

HR – 10 000 Zagreb

maja.tabak1@gmail.com

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

Primljeno / Received: 1. 12. 2023.

Prihvaćeno / Accepted: 15. 2. 2024.

Sažetak: Nakon kratkoga prikaza djelovanja Smičiklasovih prethodnika, Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Franje Račkog i Ivana Krstitelja Tkalčića, na području prikupljanja i objavljivanja povijesnih vrela, u fokusu je sam Tadija Smičiklas i njegov egdotičko-diplomatički rad. U središnjemu dijelu članka predstavljen je Smičiklasov rad na objavi građe četrnaestostoljetnoga Kartulara Zagrebačke biskupije – Liber privilegiorum episcopatus Zagrabiensis u Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Naime, na temelju kolacioniranja egzemplara od preko stotinjak kartularskih isprava s njihovim izdanjem u Codex diplomaticus prikazan je Smičiklasov egdotičko-paleografski uzus u prezentiranju rečene građe. U toj komparativnoj analizi sagledan je njegov način interpungiranja, izrade vlastitih regesta i tradicije listina, prenošenja malog i velikoga slova, razrješavanja kratica, ispravljavanja ili ukazivanja na različite vrste pogrešaka iz rukopisa, kao i bilježenja glasova i glasovnih skupina. Pri tome je poseban naglasak stavljen na njegova stanovitva odstupanja od načela izdavanja iznesenih u Predgovoru II. svesku Codex diplomaticus, kao i na primjere određenih inkompatibilnih ili nedosljednih rješenja u izdanju. Rad, osim toga, ističe važnost Smičiklasova predanoga rada kako na objavljivanju isprava Kartulara Zagrebačke biskupije, tako i nebrojene druge diplomatičke građe hrvatskoga povijesnog prostora, čime je u hrvatskoj historiografiji ostavio golemi doprinos.

Ključne riječi: Tadija Smičiklas, Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, Liber privilegiorum episcopatus Zagrabiensis, diplomatika, egdotika, paleografija

UVOD

Historiografske interpretacije srednjovjekovne povijesti temelje se na materijalnim spomenicima, prvo-razrednim vrelima, među koje se – uz epigrafske i narativne – ubrajaju i diplomatički izvori. Uporabom latinskoga jezika i pisma hrvatski je povijesni prostor još od ranoga srednjeg vijeka bio dionikom kulturnih tekovina europskoga latinskog svijeta (*orbis Latinus*), a uspostavom dijaloga sa zemljama zapadne Europe mogao je slijediti i njihovu diplomatičku praksu.¹ Na prikupljanju diplomatičke građe, temeljeći i svoja djela na historijskim vrelima hrvatskoga povijesnog prostora,

radio je još otac hrvatske povijesne znanosti Ivan Lučić Lucius – čiji je pristup dokumentima uvelike nalikovao kritičkomu – kao i njegovi nasljednici poput Jurja Rattkaya, Danielea Farlatija, Baltazara Adama Krčelića i drugih.² No, snažna inicijativa za sustavno sakupljanje i objavljivanje povijesnih vrela hrvatskoga srednjeg vijeka u našoj će historiografiji posebice zaživjeti sredinom 19. stoljeća. Takve su, naime, ideje nastale u okvirima devetnaestostoljetne političko-kulturne atmosfere, u svjetlu hrvatskoga narodnog preporoda te interesa za izučavanje povijesti hrvatskoga naroda. U tome zadatku, koji mu je 1847. godine povjerio Hrvatski sabor, pionirski je djelovao Ivan Kukuljević Sakcinski. U to

¹ Jakov Stipišić, »Hrvatska u diplomatičkim izvorima do kraja XI. stoljeća«, u: Ivan Supićić (glavni urednik), *Hrvatska i Europa, kultura, znanost i umjetnost (sv. I., srednji vijek, VII – XII. stoljeće, rano doba hrvatske kulture)* (Zagreb: AGM, 1997), str. 284–318, na str. 285.; Mirjana Matijević Sokol, »Latinska pismenost hrvatskoga ranoga srednjeg vijeka«, u: Mirjana Matijević Sokol, *Studia mediaevalia selecta. Rasprave i prinosi iz hrvatske srednjovjekovne povijesti*, Tomislav Galović (ur.) (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – FF-press, 2020), str. 13 i 19–23.

² Jakov Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi* (Zagreb: Školska knjiga, 1985), str. 145 i 174; Mirjana Matijević So-

vrijeme, međutim, u hrvatskoj diplomaciji još nisu bila ustaljena načela u vezi s priređivanjem i obradom povijesnih vrela, pa ni Kukuljevićev dugogodišnji rad na tome području nije prošao bez kritika. Ipak, njegov svekolik doprinos u postavljanju temelja prikupljanju i objavljivanju povijesnih izvora – što je zacijelo *condicio sine qua non* svakoga povijesnog istraživanja – nikako ne treba zaboraviti.³

Međutim, za utemeljenje moderne hrvatske diplomatike, kao i za golema dostignuća na polju hrvatske egdotičke znanosti, najzaslužniji je Kukuljevićev učenik Franjo Rački. Poučen diplomatskim iskustvom u domovini, a napose onim u inozemstvu, Rački je u hrvatsku historiografiju donio uzuse njemačke diplomatsko-egdotičke škole, na kojima se radilo još od utemeljenja serije *Monumenta Germaniae historica*, nastale u okrilju *Društva za proučavanje starije njemačke povijesti* 1826. godine.⁴ Tako je ovaj istaknuti svećenik, kojega se s pravom naziva utemeljiteljem moderne hrvatske diplomatike, uspostavio načela za priređivanje i objavljivanje povijesnih vrela, uvodeći i kritičku metodu pri valorizaciji diplomatskih izvora. Osim kao vrstan povjesničar, Rački je i kao predsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti imao posve snažne predispozicije za pokretanje hvalevrijednih projekata sistematičnoga prikupljanja i izdavanja povijesne građe.⁵ Nakon pokretanja serije *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* – uspostavljene upravo po uzoru na rečenu njemačku diplomatsku školu – ali i

Odbora za izdavanje historičkih i juridičkih spomenika, Račkomu su se u spomenutim projektima pridružili historiografski predstavnici ondašnje znanstvene elite, među kojima su se našli i Ivan Krstitelj Tkalčić te Tadija Smičiklas.⁶ Projektna obveza rada na diplomatskoj građi povjerena je upravo Tadiji Smičiklasu, koji će kao vrijedan učenik, pouzdan suradnik i dostojan nasljednik svojeg učitelja Franje Račkoga do kraja života na tome zadatku predano raditi.⁷

Premda znamenit i kao autor prve kritičke i znanstveno-popularne sinteze hrvatske povijesti,⁸ istaknuto mjesto među hrvatskim povjesničarima koje Smičiklas danas nedvojbeno uživa ponajviše se duguje upravo njegovu ustrajnom i neumornom radu na sakupljanju, kolacioniranju i objavljivanju povijesnih izvora. Kao svojevrstan spomenik Smičiklasova rada na diplomatskim vrelima hrvatskoga srednjovjekovlja, ali i kao krunu projekta na kojemu su bili radili Kukuljević te posebice Rački, danas baštinimo vrijednu ediciju *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, tj. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, poznat i kao *Smičiklasov kodeks*.⁹

Prvi po nastanku svezak *Codex diplomaticus*, koji, okupljajući listine iz XII. stoljeća, u ediciji nosi oznaku *volumen II.*, pod Smičiklasovim je uredništvom izišao deset godina nakon smrti njegovog učitelja Račkoga, tj. 1904. godine. Taj svezak osobito je važan zbog svojeg opsežnoga *Predgovora*,¹⁰ u kojemu su uz vrijedne podatke o arhivima i rukopisima iz kojih su prepisivane

kol, »Uvod«, u: Mirjana Matijević Sokol, *Studia diplomatica. Rasprave i prinosi iz hrvatske diplomatike*, Tomislav Galović (ur.), (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – FF-press, 2014), str. 16;

Mirjana Matijević Sokol, »Ivan Kukuljević Sackinski i počeci sustavnog prikupljanja i izdavanja povijesnih vrela«, u: Mirjana Matijević Sokol, *Studia diplomatica. Rasprave i prinosi iz hrvatske diplomatike*, Tomislav Galović (ur.), (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – FF-press, 2014), str. 41.

³ Djelovanje »Ivana Kukuljevića Sackinskog«, kao i »početke sustavnoga prikupljanja i izdavanja povijesnih vrela«, u istoimenome je članku, upućujući i na relevantnu literaturu, jasno prikazala Mirjana Matijević Sokol. V. Matijević Sokol, »Ivan Kukuljević Sackinski i počeci sustavnog prikupljanja i izdavanja povijesnih vrela«, str. 41-45.

⁴ Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, str. 8.

⁵ Isto, str. 174.

⁶ O krucijalnoj »ulozi Franje Račkoga u izdavanju povijesnih vrela«, njegovu obrazovnome putu te, među ostalim, o njegovu odnosu kako prema radu učitelja Ivana Kukuljevića Sackinskog, tako i prema znanstvenomu djelovanju učenika, suradnika i nasljednika Tadije Smičiklas v. Mirjana Matijević Sokol, »Uloga Franje Račkoga u izdavanju povijesnih vrela«, u: Mirjana Matijević Sokol, *Studia diplomatica. Rasprave i prinosi iz hrvatske diplomatike*, Tomislav Galović (ur.), (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – FF-press, 2014), str. 47-53.

⁷ O tome v. Mirjana Matijević Sokol, »Tadija Smičiklas kao izdavač povijesne građe«, u: Mirjana Matijević Sokol, *Studia diplomatica. Rasprave i prinosi iz hrvatske diplomatike*, Tomislav Galović (ur.), (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – FF-press, 2014), str. 55-62.

⁸ U razdoblju između 1879. i 1882. izišla je Smičiklasova sinteza hrvatske povijesti napisana »po vrelih«. Najprije je objavljena *Poviest hrvatska*, koja se – noseći u ediciji oznaku II – bavi razdobljem od 1526. do 1848. godine. V. Tadija Smičiklas, *Poviest hrvatska, dio drugi* (Zagreb: Matica hrvatska, 1879). Tri godine poslije izišla je *Poviest hrvatska I*, u kojoj je sadržana hrvatska povijest od najstarijih vremena do 1526. godine. V. Tadija Smičiklas, *Poviest hrvatska, dio prvi* (Zagreb: Matica hrvatska, 1882).

⁹ Pod Smičiklasovim je uredništvom u razdoblju od 1904. pa do njegove smrti 1914. godine izišlo ukupno jedanaest svezaka *Diplomatičkoga zbornika* (s oznakama II. do XII.), tj. građa koja se kronološki proteže od 1001. do 1359. godine.

¹⁰ Tadija Smičiklas, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije sv. II.* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1904), str. V-XXXI.

listine, donesena, između ostaloga, i *Osnovna načela pri izdavanju naših spomenika*.¹¹

Iz rečenoga se *Predgovora* doznaje da je Smičiklas, »slijedeći temeljni zakon historijsko-diplomatičke kritike«, pri izdavanju povijesnih izvora u prvome redu posizao za originalnim ispravama gdje god su bile dostupne kako u domaćim, tako u stranim arhivima.¹² U situacijama, međutim, kad originali pojedinih isprava ne bi bili dostupni, poslužiti su mogli i njihovi prijepisi, napose oni crkveni ili samostanski.¹³ Također, nerijetko je originalna isprava znala biti oštećena i mjestimično posve teško čitljiva, pa je za rekonstrukciju njezinoga teksta konzultiran njoj suvremen ili pak nešto kasniji prijepis.

Crkve su nerijetko posjedovale kodekse koji su okupljali prijepise njihovih isprava; to su, naime, kartulari odnosno kopijalne knjige destinatarâ.¹⁴ Za jasniju i potpuniju sliku o listinama Zagrebačke biskupije od njezina utemeljenja do sredine 14. st. Smičiklasu je kao vjerodostojan nadomjestak nedostupnim ili odveć oštećenim originalima poslužio vrijedan kodeks Zagrebačke biskupije poznat pod naslovom *Liber privilegiorum episcopatus Zagrabiensis* (u nastavku: *LPEZ*).¹⁵ Riječ je, naime, o *Kartularu Zagrebačke biskupije*, koji se danas čuva u Nadbiskupijskom arhivu na zagrebačkome Kaptolu.¹⁶ U ovaj kodeks, izrađen sredinom 14. st., prepisano je oko 320 isprava Zagrebačke biskupije iz 12., 13. i prve polovice 14. stoljeća. On do danas nije kritički obrađen, ali objavljivanjem njegove građe bavio se najprije Ivan Krstitelj Tkalčić, a onda i Tadija Smiči-

klas, premda ona nije u cijelosti objavljena. Naime, isprave kodeksa *LPEZ* iz 12. i 13. st. objavio je 1873. godine Ivan Krstitelj Tkalčić, i to u prvome svesku svojih *Monumenta historica episcopatus Zagrabiensis* (u nastavku: *MHEZ*).¹⁷ S druge pak strane, Tadija Smičiklas je, uz kartularske isprave dvaju ranijih stoljeća, u *Codex diplomaticus* objavio i one iz 14. vijeka. Dok je za isprave 12. i 13. vijeka – koje čine otprilike polovicu kartulara – neminovno i potvrđeno konzultirao Tkalčićevo izdanje, na onima iz 14. st. Smičiklas i njegovi suradnici radili su samostalno.

U spomenutome *Predgovoru II.* svesku *Codex diplomaticus*, među dvama rukopisima »biskupijskog arkiva u Zagrebu«, Smičiklas spominje *LPEZ*, opisujući ga kao »krasan na pergameni rukopis XIV. vijeka u velikom kvartu, što svjedoči samo pismo«. ¹⁸ Uz osnovne podatke o njegovu naslovu, približnome vremenu nastanka, broju folija, kao i o dijelu kartulara koji je još ranije bio obradio Tkalčić,¹⁹ Smičiklas na koncu iznosi i da »sastavitelj zbornika inače najpompnije pisana nije ipak bio siguran čitalac starijih listina, nije kronologijski poredao svega gradiva«. ²⁰ Podaci, dakle, koje Smičiklas donosi o Kartularu Zagrebačke biskupije u osnovi su najvećim dijelom točni. Međutim, na njegovu zaključnu konstataciju u vezi s poretkom listina u kartularu potrebno je osvrnuti se iz perspektive današnjice, kada je dostupno daleko više literature o kopijalnim knjigama nego što je bilo početkom prošloga stoljeća. Naime, u praksi suvremene zapadnoeuropske historiografije, odnosno diplomatike, nije uobičajeno u načinu organizacije isprava kartulara tražiti stupanj sastavljače-

¹¹ Isto, str. XXIII-XXVI.

¹² Isto, str. VI.

¹³ O tome najjasnije govore ove Smičiklasove riječi: »Čim dalje zalazimo u davninu historijskih spomenika, tim se više puta zgađa, da pravih originala biva sve manje, izdrle su ih nezgode vjekova. U takovim slučajevima mili su nam i dragocjeni zbornici crkava i samostana, gdje su listine unesene upravo zato u jednu skupinu, da se ne uzmognu tako lasno izgubiti. Takove zbornike upotrebljuju zapadni europski diplomatiči svejedno kao i originalne.« Isto, str. XIV-XV.

¹⁴ Miho Barada kartulare je definirao kao »knjige u koje razna moralna bića, osobito crkve i samostani, upisuju doslovno ili u izvatcima, isprave, zapise i sve ono što se odnosi na prava njihove imovine i posjeda«. V. Miho Barada, »Dvije naše vladarske isprave«, *Croatia sacra*, 7/13-14 (Zagreb 1937), str. 1-96, na str. 13.

¹⁵ Premda u doslovnome prijevodu *Liber privilegiorum episcopatus Zagrabiensis* znači *Knjiga privilegijâ Zagrebačke biskupije*, ipak u obzir treba uzeti činjenicu da je upravo »*liber privilegiorum*« jedan od brojnih latinskih sinonima za kartular. Stoga je na hrvatskome taj kodeks najpreciznije nazvati *Kartularom Zagrebačke biskupije*. O sinonimima za kartular v. Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, str. 167.

¹⁶ HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ.

¹⁷ Ivan Krstitelj Tkalčić, *Povjestni spomenici Zagrebačke biskupije XII. i XIII. stoljeća* – knjiga prva, (Zagreb: Tiskom Karla Albrechta, 1873).

¹⁸ Smičiklas, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. II., str. XVII.

¹⁹ Primjetno je da Smičiklasove opservacije o kartularu *LPEZ* u najvećoj mjeri korespondiraju s Tkalčićevima. Usp. Tkalčić, *Povjestni spomenici Zagrebačke biskupije XII. i XIII. stoljeća* – knjiga prva, str. VII-VIII.

²⁰ Smičiklas, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. II., str. XVII. Ovdje valja spomenuti da Tkalčić, premda se dotaknuo nekronološkoga principa u nizanju privilegijâ unutar kartulara *LPEZ*, pri tome ipak nije – za razliku od Smičiklasa – izrijekom iznio sud o prepisivačevu (ne)umijeću čitanja listina, konstatiravši jedino da je on »bilježio onako listine o dotičnom posjedu, kako su mu pod ruku došle«. V. Tkalčić, *Povjestni spomenici Zagrebačke biskupije XII. i XIII. stoljeća* – knjiga prva, str. VIII.

ve umješnosti njihova razumijevanja.²¹ Kartular je, naime, takva vrsta diplomatskoga spomenika da posve često nije organiziran niti kronološki, niti po posjedima, niti po biskupima ili nekome drugom načelu koje bi se u modernome dobu doimalo logičnim. Činjenica je da bi moderni istraživač kopijalnu knjigu – s obzirom upravo na način poretka njezinih dokumenata – nerijetko okvalificirao kao nepreglednu i neuređenu kompilaciju isprava. To, međutim, nikako ne mora značiti da stanovita organizacija listina u kartularu za srednjovjekovnog učenog sastavljača nije imala jedno posve drugo značenje u perspektivi njegovoga povijesnog trenutka. Treba, ipak, u vezi sa spomenutom Smičiklasovom opservacijom imati na umu da se između njegova i današnjega promatranja ispriječila vremenska distanca od skoro stotinu i dvadeset godina, unutar kojih su kritički obrađivani i kartulari hrvatskoga povijesnog prostora i unutar kojih se o povijesti i tradiciji kartularâ pisalo kako u zapadnoeuropskoj, tako i u hrvatskoj historiografiji.

SREDIŠNJI DIO

Pri transkribiranju građe kodeksa *LPEZ* Smičiklas je iz njega uzimao isključivo tekst isprave. Vrijedi istaknuti da se u ovome kartularu uz prijepise listina, tj. pred sam početak svake pojedine isprave, nalaze i sastavljačevi regesti odnosno naslovi, pisani crvenom tintom; a ponekad se nailazi i na njegove komentare ili pak upute čitatelju. Osim toga, na tim pergamentskim stranicama nalazi se i preko šest stotina marginalnih bilježaka, među kojima se uz one suvremene nastanku *LPEZ* nalazi i velik broj njih iz kasnijih stoljeća. No, spomenute autorske dijelove samoga pisara, tj. sastavljača kartulara, i marginalne bilješke nisu objavili ni spomenuli niti Smičiklas, niti njegov prethodnik Tkalčić.

Smičiklas je, naime, pred početak svakoga dokumenta donio vlastiti regist – kao što i sam u *Predgovoru* kaže – »na narodnome našem jeziku hrvatskom«.²² Razvidno je da za isprave koje je objavio i Tkalčić uglavnom preuzima njegove regeste, vrlo često od riječi

do riječi, pri čemu dakako osuvremenjuje Tkalčićev jezik. Također, primjetno je da su nerijetko Smičiklasovi regesti u usporedbi s Tkalčićevima – posebice kada se radi o pojedinostima dispozicije isprave – manje detaljni. U vezi s time, on u najvećemu broju slučajeva uz ime kralja ne donosi redni broj: dok, primjerice, kod Tkalčića stoji »Ladislav IV. kralj ugarski i hrvatski...«,²³ Smičiklas naznačuje samo »Ladislav, kralj ugarski i hrvatski...«.²⁴ Ipak, njegovi se regesti odlikuju jasnoćom i akribičnošću, a posebice su vrijedni oni uz četrnaestostoljetne isprave kartulara *LPEZ*, s obzirom na to da one nisu bile ranije objavljene.

Upravo poput regesta, na hrvatskome je jeziku bilježena i tradicija listina, odnosno »kratki tumači«²⁵ ispod samoga teksta. Za građu iz kartulara *LPEZ* pod tekstem je – uz naslov ove kopijalne knjige, a ponekad i navođenje arhiva u kojemu se ona čuva – naznačen folij na kojemu započinje tekst predmetne isprave. Primjetno je da pri tome gotovo nikada nema podataka o *recto* odnosno *verso* strani folija.

Promotrivši, nadalje, Smičiklasov paleografski i egdotički pristup transkribiranju isprava kartulara *LPEZ*, može se reći da se negdje u većoj, negdje pak u manjoj mjeri postupalo prema spomenutim *Osnovnim načelima*. Postoje, naime, i stanovita odstupanja od tih načela, pri čemu se i nemali broj puta nailazi na određene nedosljednosti. Za potrebe ovog istraživanja odabran je egzemplar od preko stotinjak kartularskih isprava, što čini otprilike jednu trećinu cjelokupne građe kopijalne knjige *LPEZ*. Te su nasumično izabrane rukopisne isprave kolacionirane sa Smičiklasovim izdanjem, pri čemu je osobita pažnja posvećena njegovu egdotičkom uzusu u prezentiranju listina. U predstojećim opservacijama u svakoj će skupini biti izneseni samo neki od primjera, kakvih je u *Diplomatičkome zborniku* uočeno na desetke.²⁶

U svojoj obradi Smičiklas je, kako bi sadržaj listina učinio što jasnijim i razumljivijim, donio interpunkciju koja se doima najbližom logičko-semantičkomu načelu.²⁷ Nadalje, jednu od fundamentalnih odlika srednjovjekovne latinske ortografije, monoftongizaciju, beziznimno je prenosio prema stanju u predlošku. Pri-

²¹ O tom aspektu kartularâ v. Patrick J. Geary, *Phantoms of Remembrance: Memory and Oblivion at the End of the First Millennium* (Princeton: Princeton University Press, 1994) str. 83; Trevor Foulds, »Medieval Cartularies«, *Archives* 18/77 (London, 1987), str. 3–35, na str. 8 i 20.

²² Smičiklas, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. II., str. XXIII.

²³ MHEZ I, 183.

²⁴ CD VI, 183.

²⁵ Smičiklas, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. II., str. XXIII.

²⁶ Primjeri originalnih zapisa iz kodeksa *LPEZ*, Smičiklasovih načela te, u konačnici, njegove transkripcije u izdanju prikazani su unutar tablice u *Prilogu 1* na kraju ovoga rada.

²⁷ »Načelo opet ostaje: interpungiraj samo tako, da tečaj misli ili sadržaja bude čitaocu što jasniji.« Isto, str. XXIV.

mjerice, rukopisni oblici *equitatis*²⁸ i *dicte terre*²⁹ (umjesto klasičnoga *aequitatis*, odnosno *dictae terrae*) u jednakim se zapisima nalaze i u izdanju.³⁰ Epentezu je najčešće donosio vjerodostojno premda mjestimično ispušta epentetsko »p«, ne naznačujući pri tome da se takav oblik zapisa razlikuje od onoga u predlošku. Tako će se naime, uz druge slične primjere, naići i na onaj u kojemu se rukopisno *presumperent* i *presumperet*³¹ u izdanju nalazi u oblicima *presumerent* i *presumeret*.³² Po pitanju velikog i maloga slova Smičiklas u *Osnovnim načelima* navodi da će po uzoru na ugledne izdavače velikim slovom pisati imena ljudi i mjesta kao i pridjeve izvedene od imenâ gradova i biskupija.³³ To je u najvećoj mjeri provedeno, no, nailazi se ipak i na situacije kada su takvi slučajevi bilježeni malim slovom. Za primjer se mogu uzeti dva oblika pridjeva *Zagrabiensis*, od kojih je unutar iste isprave jedan bilježen velikim (*Zagrabiensis episcopi*), a drugi malim slovom (*ecclesie zagrabiensis*).³⁴ Pridjevi *Romanus (romanam ecclesiam)*³⁵ i *Latinus (de vico latinorum)*³⁶ također su mjestimice bilježeni malim slovom. Vrijedi, osim toga, spomenuti da su sinonimi koji se odnose na Boga poput: *Deus, Dominus, Salvator, Auctor* i *Altissimus* u *Codex diplomaticus* pisani odreda malim slovom.

U spomenutim *Osnovnim načelima* stoji da su izmjene slova »c-t«, »u-v«, »i-j«, bilježene prema stanju u predlošku.³⁷ Kolacioniranjem, međutim, egzemplara kartularskih isprava s njihovim izdanjem u *Smičiklasovu kodeksu*, nailazi se na brojna odstupanja od toga načela. Najviše je njih u vezi s pisanjem sloga »ti«,

odnosno »ci« pred vokalom, pri čemu se nekada bilježi prvi, nekada pak drugi oblik, ne reproducirajući pri tome uvijek vjerodostojno zapis iz rukopisa. Primjerice, unutar jedne isprave iz *LPEZ* jednak kartularski zapis sloga »ci« unutar riječi *confirmacionem* i *postulacionibus*³⁸ u izdanju je u prvome primjeru razriješen slogom »ti« kao *confirmationem*, a u drugome slogom »ci«, tj. *postulacionibus*.³⁹ Valja, nadalje, spomenuti i primjere u kojima su – uz neujednačena reproduciranja glasovne skupine »ti« i »ci« ispred vokala – zamijećena i različita bilježenja slova »i« i »j«. Naime, u ispravi koju se prepisuje primarno iz *LPEZ* riječ *iusticia*, koja se u rukopisu pojavljuje tri puta jednako napisana,⁴⁰ u izdanju se donosi na tri različita načina, tj. kao *iustitia, iusticia* i *iusticia*.⁴¹

Osim toga, neustaljen način bilježenja pojavljuje se i kod transkribiranja slova »y« i »i«, što također u izdanju ne odražava uvijek stanje iz predloška. Kao jasan primjer ponovno će poslužiti kartularska isprava, pri transkribiranju čijih se riječi *dyocesim* i *dyocesanis*⁴² – bez obzira na to što u rukopisu obje unutar prvoga sloga imaju slovo »y« – u izdanju unutar prve bilježi »y« (*dyocesim*), ali kod druge »i« (*diocesanis*).⁴³

Primjetno je, potom, i bilježenje sloga »vu« (*vulgariter*)⁴⁴ na mjestu kartularskoga »wl« (*wlgariter*),⁴⁵ kao i slova »v« (*evangelium*)⁴⁶ na mjestu rukopisnoga »w« (*ewangelium*)⁴⁷, ali i obrnuto, tj. prenošenje slova »v« iz predloška (*Vaskam*)⁴⁸ slovom »w« (*Waskam*)⁴⁹ u izdanju. Ovo su, dakako, samo neki od primjera, kakvih se u izdanju nalazi velik broj.

²⁸ HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ, fol. 57r.

²⁹ HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ, fol. 49v.

³⁰ CD V, 24, 551.

³¹ HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ, fol. 6v.

³² CD III, 331.

³³ Smičiklas, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. II., str. XXIII.

³⁴ CD III, 261; HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ, fol. 39v.

³⁵ CD IV, 273; HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ, fol. 82r.

³⁶ CD VII, 117; HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ, fol. 41r.

³⁷ »Tako sam uzimao izmjenjivana pismena c i t, u i v, i i j, onako kako sam ih nalazio u originalu.« Smičiklas, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. II., str. XXIV.

³⁸ HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ, fol. 53v.

³⁹ CD II, 139.

⁴⁰ HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ, fol. 37r.

⁴¹ CD II, 355.

⁴² HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ, fol. 9r.

⁴³ CD III, 325.

⁴⁴ CD VI, 366.

⁴⁵ HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ, fol. 68v.

⁴⁶ CD VI, 366.

⁴⁷ HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ, fol. 68v.

⁴⁸ HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ, fol. 7r.

⁴⁹ CD IV, 570.

Pri transkribiranju fonema »s« u izdanju je često bilježeno slovo »z«, pa će se tako rukopisno *agazonum*⁵⁰ pronaći kao *agazonum*.⁵¹ Na nekim je mjestima slovo »z« iz predložka, kao primjerice kod riječi *Ladizlao*⁵², transkribirano slovom »s« u izdanju, tj. *Ladislao*.⁵³

Zatim, na različita rješenja identičnih kartularskih zapisa nailazi se i po pitanju razrješavanja kratica. Vrlo je često, naime, određeno slovo, slog ili pak veći dio riječi sadržan u nekome od načina kraćenja.⁵⁴ Najveći broj takvih primjera uočen je uz oblike riječi *litterae*, koja je u *LPEZ* u najvećemu broju slučajeva kraćena, pa zbog kontrakcije nije jasno jesu li geminate »tt« monogramizirane. Egdotički gledano, takve je vrste zapisa najprikladnije razrješavati donoseći jednu, tj. dosljednu, vrstu bilježenja. Oni su, međutim, u *Smičiklasovu kodeksu* transkribirani tako da se ponekad donosi samo jedno slovo »t«, a ponekad dva. Povrh toga, nerijetko se i unutar jedne isprave nailazi na različita rješenja za jednak rukopisni zapis riječi. Tako je od dvaju rukopisnih oblika *li(t)teris*,⁵⁵ prvi razriješen u *literis*, drugi pak *litteris*.⁵⁶ U vezi s prenošenjem kraćenih riječi, vrijedi dotaknuti i pitanje asimilacije, tj. jednačenja po mjestu tvorbe. Ponekad se, naime, upravo uslijed kraćenja, ne može znati je li u riječi provedena asimilacija. U takvim je slučajevima korisno provjeriti pruža li predložak primjere u kojima je (ne)asimilirani slog izrijekom upisan – tj. one u kojima takav slog nije dijelom kraćenja – te u skladu s načelom analogije iznaći rješenje za dubiozne primjere. Ako se pak analogni slučajevi ne pronalaze, upravo kao i na primjeru spomenute monogramizacije, valja dosljedno slijediti jedan način prenošenja. *Codex*

diplomaticus, međutim, i u vezi s ovim pitanjem donosi različita rješenja za jednake rukopisne pojave. Primjerice, kod dvaju zapisâ riječi *impressione*, u kartularu *LPEZ* bilježenih na identičan način,⁵⁷ u *Codex diplomaticus* u jednome je slučaju donosen oblik *inpressione*,⁵⁸ pri čemu dakle nije provedena asimilacija, u drugome pak *impressione*, u kojemu je prvi slog dakako asimiliran.⁵⁹ U kratice se mogu ubrojati i bilježenja antroponima inicijalom. Naime, u *Osnovnim načelima* naznačuje se da je radi jasnoće sadržaja bilo potrebno povremeno intervenirati umećući u zagrade dijelove kojih nema u predložku.⁶⁰ Tako, primjerice, kada se u rukopisu *LPEZ* genitiv imena biskupa Timoteja navede samo inicijalom *T.*,⁶¹ u *Smičiklasovu* je tekstu ostatak riječi donesen u zagradi – *T[hymotei]*,⁶² što je regularno i u skladu sa zadanim načelima. Međutim, u velikome broju slučajeva u izdanju se umetcima rekonstruira rukopisni tekst, ali bez zagrade ili bilo kakve naznake da se radi o nadopuni predložka. Dok je, primjerice, u rukopisu akuzativ imena biskupa Stjepana naznačen inicijalom *S.*,⁶³ u izdanju je donesen u obliku *Stephanum*.⁶⁴

Ako bi se u predložku srela očita pogreška, *Smičiklasovo* je načelo bilo u izdanju u zagradi bilježiti uskličnik.⁶⁵ To je, također, samo djelomice primijenjeno. Negdje je na pogrešno pisanje toponima ili na gramatički neispravne oblike zaista upozoreno znakom uskličnika u zagradi: kada se, recimo, šuma *Dubrava* (lat. najčešće *silva Dombro* ili *Dumbroa*) u ispravi *LPEZ* navodi kao *Denbron*,⁶⁶ *Smičiklas*, prenoseći tu riječ prema obliku u predložku, na nju upozorava uskličnikom.⁶⁷ Isto tako, čitatelja upozorava na grama-

⁵⁰ HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ, fol. 7v.

⁵¹ CD VI, 72.

⁵² HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ, fol. 56r.

⁵³ CD VI, 97.

⁵⁴ S obzirom na to da je kartular *LPEZ* pisan goticom, nije neobično što tekst obiluje kraticama. O tome v. Viktor Novak, *Latinska paleografija* (Beograd: Naučna knjiga, 1952), str. 254; Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, str. 100.

⁵⁵ HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ, fol. 55v.

⁵⁶ CD VI, 90.

⁵⁷ HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ, fol. 37r i 53v.

⁵⁸ CD II, 355.

⁵⁹ CD II, 140.

⁶⁰ »Za jasnoću sadržaja učinjeni umeci učinjeni su kod ispunjenja imena, ako mu je naznačeno samo početno slovo. Dodan je kadgod očito otpali naslov takove osobe. To je metnuto u zaporku. (...) Učeni čitalac odmah će razabrati, da toga u izdanju ne ima.« *Smičiklas*, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. II., str. XXIV.

⁶¹ HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ, fol. 68v.

⁶² CD VI, 360.

⁶³ HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ, fol. 39v.

⁶⁴ CD III, 261.

⁶⁵ »Ako sam se sretao sa kakvom pogreškom, koja je mogla biti osebujnost onoga pisara ili one dobe, naznačivao sam to sa (!).« *Smičiklas*, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. II., str. XXIV.

⁶⁶ HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ, fol. 33r.

⁶⁷ CD II, 97.

tičku netočnost u primjeru *privilegium per nos facta*,⁶⁸ pri čemu je riječ *facta* popraćena usklikom.⁶⁹ Ovaj interpunkcijski znak, međutim, negdje potpuno iščezava, što se, među ostalim, može vidjeti na primjeru kartularskoga zapisa *cum populi de Garig*⁷⁰ koji je u izdanju prenesen na identičan način, tj. s neispravnim oblikom imenice *populi*⁷¹ bez upozorenja na gramatički neočekivan oblik. Pored ovakvih slučajeva, u izdanju je katkada donesena korigirana riječ, ali bez napomene o njezinu obliku u rukopisu odnosno o intervenciji u tekst predložka, pa stoga ni čitatelju nije vjerno prikazano stanje iz rukopisa. Valja, s tim u vezi, izdvojiti primjer u kojemu je rukopisno *pensibus*⁷² korigirano u *pensis*⁷³ bez naznake o interveniranju,⁷⁴ kao i slučaj kada je riječ *possessionam* iz predložka⁷⁵ isto tako korigirana u *possessionem* u izdanju.⁷⁶

Tadija Smičiklas pri objavi ove građe mjestimično se dotakao i historiografske dimenzije traskribiranih dokumenata, upozoravajući u bilješkama, među ostalim, i na netočnost historijskih podataka. Tako, primjerice, na mjestu gdje je Andrija II. u predložku intituliran kao »*Andreas, Dei gracia Dalmacie, Croacie Hulmeque dux, secundi Bele regis filius*«,⁷⁷ uz riječ *secundi* u izdanju u bilješci stoji napomena sadržaja: »Pogrješno mjesto: *tertii*«. ⁷⁸

Uz to, Smičiklas se u bilješkama povremeno osvrnuo i na jezične netočnosti. Kada je u intitulaciji jedne isprave Bela naveden kao »*Bela Dei gracia rex regum Ungarie primogenitus*«,⁷⁹ Smičiklas evidentnu pogrešku *regum* ispravlja u *regis* već u samome tekstu isprave, donoseći potom u bilješci komentar: »Rukopis ima 'regum' što je očividno pisarska pogreška«. ⁸⁰ Zamjećuje se, naime, da je u ovome slučaju pogrešku iz predložka ispravio već u samome tekstu isprave, donoseći u bilješci napomenu o stanju u rukopisu. U prethodnome

pak primjeru, pri verifikaciji historijskoga podatka, postupio je obrnuto.

ZAKLJUČAK

Iz navedenih primjera posve je razvidno da onodobni egdotički uzus Tadije Smičiklase pri objavi građe kartulara *LPEZ* nije uključio ni regeste pisara-sastavljača, ni marginalne bilješke toga kodeksa. Očigledna su i povremena odstupanja od zadanih *Osnovnih načela*, kako na području ortografije – poput primjera epentetskoga »*p*«, glasovne skupine »*ti-ci*«, slovâ »*i-j*«, »*i-y*«, »*v-w*«, »*s-z*« – tako i u uporabi velikog i maloga slova. Osim toga, nemali se broj puta nailazi na određene nedosljednosti i po pitanju razrješavanja kratica, i u vezi s ukazivanjima na pisarske pogreške. Iznesena je komparativna analiza, uz to, pokazala i primjere interveniranja u tekst predložka bez naznake o njegovu korigiranju ili rekonstruiranju.

Uzrok rečenim inkompatibilnostima donekle se može tražiti u činjenici da je sa Smičiklasom u transkribiranju i kolacioniranju diplomatske građe radio tim njegovih suradnika, pa je stoga i mogućnost za stanovite neujednačenosti u izdanju bila veća. Premda se ova pretpostavka čini opravdanom i primjenjivom u slučaju egdotičko-paleografskih neusklađenosti unutar različitih isprava, za takvu pojavu unutar jedne iste isprave doima se ipak manje održivom.

S druge strane, iz egzemplara analiziranih isprava razvidni su Smičiklasovi koncizni i akribični regesti, kao i tradicija listina s kronološki sistematiziranim podacima o predmetnim ispravama, eventualnim originalima i njihovu stanju, kao i dotadašnjim izdanjima. Povrh toga, njegov interpunkcijski sustav, uređen po

⁶⁸ HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ, fol. 34r.

⁶⁹ CD VI, 487.

⁷⁰ HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ, fol. 56v.

⁷¹ CD IV, 275.

⁷² HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ, fol. 36r.

⁷³ CD VI, 653.

⁷⁴ Posve je jasno, kao što je očigledno zamijetio i Smičiklas, da imenica *pensa*, *ae. f.* u dativu i ablativu množine glasi *pensis*, a ne *pensibus*. Ovaj, međutim, slučaj valja osmotriti i iz perspektive srednjovjekovnoga latinskog jezika u kojemu imenice katkada posuđuju padežne nastavke deklinacije kojoj same ne pripadaju. Tako su, primjerice, imenice četvrtre deklinacije znale biti deklinirane analogno onima iz druge, ili je pak na mjestu nastavka *-is* u dativu i ablativu množine prve i druge deklinacije znao biti upotrijebljen nastavak *-ibus* iz treće ili obrnuto. Stoga se s vremenom takva pojava počela uzimati više kao odlika srednjovjekovne latinštine nego kao pogreška. Usp. Dag Norberg, »Manuel pratique de latin médiéval« (preveo R. H. Johnson). Dostupno na: https://www.orbilat.com/Languages/Latin_Medieval/Dag_Norberg/index.html (pristup 2. lipnja 2023. godine).

⁷⁵ HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ, fol. 33v.

⁷⁶ CD VI, 227.

⁷⁷ HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ, fol. 6r.

⁷⁸ CD II, 297.

⁷⁹ HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ, fol. 39v.

⁸⁰ CD III, 261.

Način zapisa u LPEZ	Smičiklasovo najavljeno načelo*	Primjeri Smičiklasova odstupanja od načela ili nedosljednosti pri transkribiranju
<i>ecclesie Zagrabiensi;</i> <i>Romanam ecclesiam</i>	velika slova koristiti za imena osoba i mjesta te za pridjeve od imena gradova i biskupija	<i>ecclesie zagrabiensi;</i> <i>romanam ecclesiam</i>
<i>confirmacionem;</i> <i>Vaskam;</i> <i>iusticia;</i>	izmjene slova “c-t”, “u-v”, “i-j” bilježiti prema stanju u predlošku	<i>confirmationem;</i> <i>Waskam;</i> <i>iustitia, iusticia</i>
<i>presumperent;</i> <i>dyocesanis;</i> <i>wlgariter;</i> <i>ewangelium;</i> <i>agasonum;</i> <i>Ladizlao</i>	transkribirati vjerodostojno stanju u predlošku	<i>presumerent;</i> <i>diocesanis;</i> <i>vulgariter;</i> <i>evangelium;</i> <i>agazonum;</i> <i>Ladislao</i>
<i>li(t)teris;</i> <i>i(m)pressione</i>	dosljedno razrješavati kratice	<i>litteris, literis;</i> <i>inpressione, impressione</i>
<i>episcopum S.</i>	dijelove kojih nema u predlošku umetati u zagradu	<i>episcopum Stephanum</i>
<i>pensibus;</i> <i>possessionam</i>	naznačiti ispravke pisarskih pogrešaka	<i>pensis;</i> <i>possessionem</i>
<i>cum populi (!) de Garig</i>	uskličnikom naznačiti pogreške pisara koje bi mogle biti osebujnost njegova vremena	<i>cum populi de Garig</i>

Prilog 1

* Smičiklas, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. II., str. XXIII-XXVI.

pravilima ondašnje egdotičke znanosti, olakšava pristup samoj građi, doprinoseći i njezinu efikasnijemu razumijevanju.

Naposljetku, bez obzira na stanovite egdotičko-paleografske neujednačenosti i povremena odstupanja od postavljenih *Osnovnih načela*, vrijedi istaknuti da je Smičiklasov doprinos objavljivanjem građe ovoga kartulara nemjerljivo golem. U tome se svjetlu, opetujući riječi s početka rada, prikladnim doima konstatirati da je kao dostojan nasljednik – a nekoć pouzdan suradnik i vrijedan učenik – Franje Račkoga, Tadija Smičiklas odgovorno i predano nastavio graditi ono što je još ranije bio započeo Ivan Krstitelj Tkalčić. Radeći, upravo kao i njegov učitelj Rački, po uzoru na prestižnu njemačku diplomatičku školu, Smičiklas je – kako obradom dokumenata kartulara LPEZ, tako i druge naše diplomatičke građe – svojim *Kodeksom* hrvatsku historiografiju doveo do pozicije ravnopravnoga dionika zapadnoeuropske. Na koncu, Smičiklasovo izdanje isprava kartulara *Liber privilegiorum episcopatus Zagrabiensis* uvelike olakšava rad istraživačima koji se danas znanstveno bave ovim vrijednim, ali kritički još uvijek neobrađenim diplomatičkim spomenikom.

IZVORI

Rukopisni:

Hrvatska – Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu, *Prothocola varia*, Zagreb – br. 1 – *Liber privilegiorum episcopatus Zagrabiensis* (HR-NaZG, Prot. varia-1-LPEZ).

Tiskani:

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije – Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, sv. II. (listine XII. vijeka, 1101. – 1200.), sabrao i uredio Tadija Smičiklas, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1904.

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije – Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, sv. III. (listine godina 1201. – 1235.), sabrao i uredio Tadija Smičiklas, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1905.

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije – Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, sv. IV. (listine godina 1236. – 1255.), sabrao i uredio Tadija Smičiklas, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1906.

- Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae – Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. V. (listine godina 1256. – 1272.), sabrao i uredio Tadija Smičiklas, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1907.
- Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije – Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. VI. (listine godina 1272. – 1290.), sabrao i uredio Tadija Smičiklas, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1908.
- Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije – Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. VII. (listine godina 1290. – 1300.), sabrao i uredio Tadija Smičiklas, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1909.
- Povjestni spomenici Zagrebačke biskupije XII. i XIII. stoljeća* knjiga prva – *Monumenta historica episcopatus Zagrabienensis saec. XII. & XIII.* volumen primum, objelodanio ih Ivan Krst. Tkalčić, Zagreb: Tiskom Karla Albrechta, 1873.
- LITERATURA**
- Barada, Miho. 1937. »Dvije naše vladarske isprave«, *Croatia sacra*, 7/13-14 (Zagreb, 1937), str. 1-96.
- Foulds, Trevor. 1987. »Medieval Cartularies«, *Archives* 18/77 (London, 1987), str. 3-35.
- Geary, Patrick J. 1994. *Phantoms of Remembrance: Memory and Oblivion at the End of the First Millennium* (Princeton: Princeton University Press, 1994).
- Matijević Sokol, Mirjana. 2014. »Uvod«, u: Mirjana Matijević Sokol, *Studia diplomatica. Rasprave i prinosi iz hrvatske diplomatike*, Tomislav Galović (ur.), (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – FF-press, 2014), str. 9-20.
- Matijević Sokol, Mirjana. 2014. »Ivan Kukuljević Sakcinski i počeci sustavnog prikupljanja i izdavanja povijesnih vrela«, u: Mirjana Matijević Sokol, *Studia diplomatica. Rasprave i prinosi iz hrvatske diplomatike*, Tomislav Galović (ur.), (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – FF-press, 2014), str. 41-45.
- Matijević Sokol, Mirjana. 2014. »Uloga Franje Račkoga u izdavanju povijesnih vrela«, u: Mirjana Matijević Sokol, *Studia diplomatica. Rasprave i prinosi iz hrvatske diplomatike*, Tomislav Galović (ur.), (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – FF-press, 2014), str. 47-53.
- Matijević Sokol, Mirjana. 2014. »Tadija Smičiklas kao izdavač povijesne građe«, u: Mirjana Matijević Sokol, *Studia diplomatica. Rasprave i prinosi iz hrvatske diplomatike*, Tomislav Galović (ur.), (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – FF-press, 2014), str. 55-62.
- Matijević Sokol, Mirjana. 2020. »Latinska pismenost hrvatskoga ranoga srednjeg vijeka«, u: Mirjana Matijević Sokol, *Studia mediaevalia selecta. Rasprave i prinosi iz hrvatske srednjovjekovne povijesti*, Tomislav Galović (ur.), (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – FF-press, 2020), str. 13-23.
- Norberg, Dag. 2000–. »Manuel pratique de latin médiéval« (preveo R. H. Johnson). Dostupno na: https://www.orbilat.com/Languages/Latin_Medieval/Dag_Norberg/index.html (pristup 2. lipnja 2023. godine).
- Novak, Viktor. 1952. *Latinska paleografija* (Beograd: Naučna knjiga, 1952).
- Smičiklas, Tadija. 1879. *Poviest hrvatska, dio drugi* (Zagreb: Matica hrvatska, 1879).
- Smičiklas, Tadija. 1882. *Poviest hrvatska, dio prvi* (Zagreb: Matica hrvatska, 1882).
- Smičiklas, Tadija. 1904. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije – sv. II.*, (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1904).
- Stipišić, Jakov. 1985. *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi* (Zagreb: Školska knjiga, 1985).
- Stipišić, Jakov. 1997. »Hrvatska u diplomatskim izvorima do kraja XI. stoljeća«, u: Ivan Supićić (glavni urednik), *Hrvatska i Europa, kultura, znanost i umjetnost (sv. I., srednji vijek, VII – XII. stoljeće, rano doba hrvatske kulture)* (Zagreb: AGM, 1997), str. 284-318.
- Tkalčić, Ivan Krstitelj. 1873. *Povjestni spomenici Zagrebačke biskupije XII. i XIII. stoljeća – knjiga prva*, (Zagreb: Tiskom Karla Albrechta, 1873).

SMIČIKLAS' WORK ON THE CODEX LIBER PRIVILEGIORUM EPISCOPATUS ZAGRABIENSIS

Summary

After a brief description of the activities of Smičiklas' predecessors Ivan Kukuljević Sakcinski, Franjo Rački and Ivan Krstitelj Tkalčić in the field of collecting and publishing historical sources, the focus is placed on Tadija Smičiklas himself and his egdotic-diplomatic work. The central part of the paper presents Smičiklas' work on the publication of the material of the fourteenth-century Cartulary of the Zagreb Diocese – Liber privilegiorum episcopatus Zagrabiensis in the Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Namely, on the basis of the collation of samples of over a hundred cartulary documents with their edition in the Codex diplomaticus, Smičiklas' egdotic-paleographical habitual procedures in the presentation of said material are shown. This comparative analysis provides an overview of his method of punctuation, creating his own registers and tradition of charters, transmitting lower and uppercase letters, solving abbreviations, correcting or pointing out to different types of errors from the manuscript, as well as recording phonemes and phoneme groups. At the same time, special emphasis was placed on certain deviations from the principles of publication presented in the Preface to the II volume of Codex diplomaticus, as well as examples of certain incompatible or inconsistent solutions in the edition. The work, in addition, emphasizes the importance of Smičiklas' dedicated work both related to the publication of the documents of the Cartulary of the Zagreb Diocese, as well as to other innumerable diplomatic documents of the Croatian historical territory, leaving a huge contribution to Croatian historiography.

Keywords: Tadija Smičiklas, Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, Liber privilegiorum episcopatus Zagrabiensis, diplomatics, egdotics, paleography